ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Լ-ԾԷՆ ԱՒ-ԳԱՂԻՍԱՑՈՅՆ ԱՄԱՓՈՓԱԿԱՆ ՀՐԵԱՅ ԱՆՈՒՆՈՎ ԳԷՐՔԸ [1] ։

ԻՐԵՒ այն ինչ ախտն [2] 'ի վեր երևեցաւ 'ի Փարիզ, արհիեպիսկոպոսն Ռըլլէն 'ի դուրս եկ 'ի Թագստենէն, երևեցաւ 'ի քաղաքամիջի։ Ռանզի որպէս զՖենելոն համարէր, թէ և եպիսկոպոսաց են աւուրք պատերազմի. և չէր նա յայնպիսեաց որ խուսափիցէ 'ի տեղւոջէ վտանգին։ Կանխեալ գուշակեալէր 'ի կոնդակս իւր "Զ զեղումն հեղեղաց մահուան, զորոյ զընթացսն չմարթիցին խափանել ոչ հսկող պահապանք և ոչ աչալուրջ զգուշութիւն"։ և յաւելոյր յայլ հովուական նամակի իւրում 'ի 29 սեպտ. 1831, զոր ուղղեր առ կղերիկոսս իւրոյ իշխանութեան. "Զէ ինչ հեռի վայրկեանն, յորում չիցէ բաւական առաքինութիւն սովորական. յորում պէտք են անձնամատն դիւցազնութիւն"։ Այսպէս յառաջագոյն բան տայր, և ապա 'ի միջի վտանգաց գայր կատարելըզխոստումն իւր։

Զարութիւնք բռնադատեալ էին զնա 'ի Թագուստ. այլ հասեալ էր ժամն, զի լուծցէ 'ի չարութենէ մարդկան զվսեմ վրէժս խաչին։ Մինչդեռ վատքն և փոքրոգիք յանմատչելի ապաւէնս պահապանս անձանց կարգէին զանձնասիրութիւն, և վանդակապատս զերկիւղ, արհիեպիսկոպոսն Ռըլլէն 'ի դուրս եկ 'ի Թագստենէ իւրմէ։ Ի հիւանդանոցին չարաչար զայրացեալ էր ախտն. անդ, անդ է տեղի նորա. ոչ թողուցու ումեք զտեղի իւր, մի վայրապար ճգնիցիք շարժել զնա անդուստ։ Օ կնի ամի միոյ և առաւել յշ ապրիլի 1832 երևէր միս անգամ 'ի հրապարակի, և թեմն որ կորուսեալ էր զնա՝ գտանէր զնա միւսանգամ 'ի բանակի ցաւոց։ Հոզվուրդն ընկեցեալ էր 'ի ջուր երկուս 'ի պահակապանաց քաղաքիս, զորս համարէր մեղապարտս կարծեցելոյ թունաւորութեանն, և 'ի նմին աղմկայոյզ ժամու եհաս արհիեպիսկոպոսն 'ի հիւանդանոց անդր։ Ոչ ըստանգն ոչ ևս խափանէր զնախանձ նորա. նոր ոմն Կարոլոս Պորրոմէոս ոստնու ընդ սեամն հիւանդանոցին, անցանէ ընդ ամենայն սրահսն, զկայ առնու առ մահճաքն, լսէ ուրախութեամբ զի բազումք քանթէ սակաւք 'ի հիւանդաց ընկալեալ են զօժանդակութիւնս աստուածպաշտութենէ։ Յառաջնոյ օրէ անտի, յորում յայտնի եղև մաղձացաւն, յանձնեալ էր արկեղ նպաստից 10,000 ֆրանքս. յելանելն 'ի հիւանդանոցէն յաւել յայն այլ ևս 1000 ֆրանքս, զի փոխեսցին հանդերձք ախտացելոցն, քանզի այրէին զհանդերձս նոցա 'ի մտանելնոցին 'ի հիւանդանոցն։ Կողոպտեալ, մերկացեալ, կորուսեալ զամենայն, այլ ոչ 'ի հաշիւ արկանէր զկեանս իւր. հաշուէր միայն զպէտսն, որ մեծամեծք էին։

Օ հետ չոգաւ օրինակի արհիեպիսկոպոսին իւրոյ և բովանդակ կարգն կղերիկոսական։ Ի ձայն նորա երէցն Կարնիէ, առաջնորդ միաբանութեան սրբոյ Ալուլիկեայ մատուցանէր զվարժարան իւր 'ի ժողովել անդէն զմաղձացաւսն, և զաշակերտեալսն 'ի նոցին սպասաւորութիւն։ Այսոյն հետայն և արքեպիսկոպոսն Ռըլլէն յանձն առնէ պետութեան զտուն իւր որ 'ի Ռոնֆլան, զի անդէն դարմանեսցին ախտաժէտքն կամ զերծեալքն 'ի վըտանգէ ախտին. որով և թերևս աւարառուք տանն անդէն գտանէին իւրեանց տեղի ապաստանի։ Ամենայն ուրեք տայ պատասխանի 'ի յորդոր հայրապետին իւրոյ զինուորութիւնն սուրբ։ Մինանձունք սրբոյն Ղազարու, վարժապետք աստուածաբանութեան 'ի Փարիզ և օգնականք նոցա, երիցունք թեմին Փարիզի և մերձաւոր թեմից ամենեքին միանգամայն

1 Տես երես 106։

2 Մաղձացաւն. այն է ֆոլէրա. Cholera Morbus.

պատրաստ կան հրամանաց պետութեանս. կուսանք բարեպաշտաւորք, Օգոստինեանք և Վիւրընկալք կազմ կան 'ի տեղւոջ իւրեանց: Այլ ստորև ինչ մնացին և աշխարհականք. և բազմութիւն երիտասարդաց աւուրարձանի սրբոյն Գերմանոսի, յորոց համարի էին ազատքն Վերկորլէ, Մոկէ, և Շամփանեի, անձնամատոյց լինէին 'ի սպասաւորութիւն կամ յայցելութիւն հիւանդաց: Արհիեպիսկոպոսն Քըլէն յորդոր լինի կամ առաջնորդ մեծի այսր բանակի սիրոյ. ընթանայ ընդ ամենայն հիւանդանոցս Փարիզի, և հովուական նամականի նորին բորբոքեն զսուրբ հուր առաքինութեան: "Գնացէք, գրէր առ վարժապետսն աստուածաբանութեան, և յղէր զնոսա 'ի հիւրանոց սիրոյն, գնացէք, հունձն հոծ է, և թիւ մշակացն սակաւ": Յետ այնորիկ 'ի նամակին զոր գրէր առ ժողովրդապետսն Փարիզի 'ի 6 ապրիլի, "Դուն գործեսցուք, ասէր առ նոսա, զի զկնի աւուրցս տառապանաց, ասասցեն զմիոյ միոյ 'ի մէնջ զոր պատմութիւնն վկայէ զհրեշտակակրօն երիցուէն, զսրբոյն Վինկենտեայ Պաւլայեցւոյ, զոր եդեալ եմք օրինակ անձին, 'ի ժամանակս երկպառակութեանց յորում ընդ հարկանէին ընդ միմեանս, կեղեքէին զիրեարս, և 'ի վիշտ վտանգի արկանէին զմիաբանասէր ընկերութիւն մարդկան, նա նուիրեալ բովանդակութեամբ 'ի բարեգործութիւնս և 'ի սփոփանս տառապելոց մարդկութեանն՝ տայր պատասխանի որոց հարցանէին ցնա. Վասն Աստուծոյ եմ ես և վասն աղքատաց":

Համառօտ ասել, արհիեպիսկոպոսն 'ի կոնդակին յորում պատուիրէր աղօթս վասն դադարելոյ պատուհասին, զոր և գրէր առ ոտամբ խաչին յ18 Ապրիլի 'ի միում աւուրց աւագ շաբաթին, ասէր սրտառուչ խանդաղատանօք. "Սիրտ մեր լցեալ գթութեամբք, զոր ազդեն տխրագին և մեծահանդէս աւուրքս, բոլորութիւն իմն յանձին զգամք, զի 'ի յորդորել մեր զձեզ յապաշխարութի, յաղօթս և 'ի բարեգործութիւնս, խօսեսցուք ձեզ և զհովուական հոգոց մերոց, որովք առաւել քան զառաւել անձուկ կապանօք կցորդակից ձեզ լինիմք. որով և զթշուառութիւն միոյ միոյ 'ի մերոց վիճակաւորաց իբրու անձին համարիմք, և նուիրեմք ձեզ զինչս՝ եթէ գուցէ ինչ տակաւին, և զկեանս մեր, որպէս զի ամոքեսցուք իւիք ըզվիշտս ձեր: Եթէ յանկարծ ոք 'ի ձէնջ պատճառանօք իմն երկբայեսցի ինչ զայսոցիկ յօժարութեանց մերոց 'ի պատճառս իրաց իրաց զոր գործեալ իցէ հակառակ մեր, իշխեմք ասել ցնա որպէս զՅովսէփ հնոց օրինաց. "Եղբայր ձեր եմ. մի երկնչիցիք, մի խռովեսջիք ընդ ամենայն որ անցին. այնպէս կամք էին Աստուծոյ: Զչարն զոր կամէին գործել ինձ փոխեաց 'ի բարի, նա ինքն առաջնորդեաց յայս վախճան իրաց, և կամեցաւ ձեռամբ իմով ապրեցուցանել զբազումս":

Ճշմարիտն ասէր աստուածասէր և վեհանձն արհիեպիսկոպոսն, քանզի ամենայն գործք նորա միաբան էին բանիցն: Տեսաք զի 'ի վերայ բազկաց իւրոց տանէր զհիւանդս զգածեալս ախտիւն, մինչդեռ վիճէին տակաւին եթէ փոխադրակա՞ն իցէ ախտն թէ ոչ: Յորչափ զայրանայր ախտն, քահանայապետն Քրիստոսի ընթանայր զկնի հետոց նորին, և զհարուածեալսն 'ի նմանէ՝ 'ի վեր կանգնէր, փրկէր զոգիս 'ի յուսահատութենէ, և զնշոյլ անմահութեան շողացուցանէր յաչս օրհասականաց: Ահաւոր իմն տեսիլ հանդիսացաւ 'ի հովուական այցելութիւնս նորա առ մնարօք ուրումն յօրհասականաց անտի: Տառապեալն 'ի հոգեվարս էր, և համահրեշտակ արհիեպիսկոպոսն ամբարձ 'ի վեր զձեռն իւր 'ի վերայ տառապելոյն զի օրհնեսցէ զնա. և ահա հասեալն 'ի դրունս մահու դարձուցեալ առ հովիւն զդէմսն, յորում տակա-

ւէին 'ի կապուտակ երանգսն մահու ազդէին կիրք կենդանութեան, գոչեաց սոսկալի ձայնիւ. «Ի բաց գնա յինէն, ես մի եմ յաւարառուացն արքեպիսկոպոսարանին»: Յայս բան նշուլագեղ պերճացաւ ճակատ հայրապետին 'ի գորովս գթոյն և յանպատումներողամտութենէ: Կատարէր զսկսեալ օրհնութիւնն 'ի վերայ գլխոյ օրհասականին, և ասէր. «Եղբայր իմ, այդ իսկ առաւելագոյն պատճառք են հաշտելոյ ինձ ընդ քեզ և հաշտեցուցանելոյ զքեզ ընդ Աստուծոյ»:

Հա՛պա, մերձ դիր զայսոսիկ տեսարանս ընդ տեսարանացն զոր Սիւ նկարագրէ: Զխողխողմունս յանդաստակս եկեղեցւոյ Տիրամօրն, զհրակայազոր քարահատն որ յարինաշաղախ ծուէնս պատառէ զՊողիաթ, զորոյ և զազրելին Կիպուլէ զակնն 'ի դուրս ոստուցանէ հարուածով փայտոտինն և յաղթահարէ, զյետին շուայտութիւն Սերկամարինոյն, զմրցանս ցքւոյն զոր նայն մրցեցաւ ընդ պահապանի գազանաց մինչև ցմահ, զամպարիշտ խեղկատակութիւնսն Լինի Մուլէնեայ, զդիմակաւոր ծպտեալ մաղձացաւին, զտաղտկալի ծաղրածութիւնս ամբոխին 'ի վերայ կառաց մեռելոց, զտեսիլն նեխահոտելոյ դիականն՝ որ 'ի դուրս ոստուցեալ 'ի խորտակելոյ արկեղէն թաւալի ընդ ոտիւք երիվարացն, որ վարէին զկառս Մորիանվալ տիկնոջ. տեսեալ զայս ամենայն՝ ասա ինձ, ո՞ առաւել իցէ եթէ ըստ տեսութեան գեղեցիկ դպրութեանց, և որ ինչ գորովական գուցէ և փափուկ, և եթէ ըստ տեսութեան արուեստի որ զարթուցանէ զմիտս և շարժէ զսիրտ. մաղձացա՞ւն արդեօք, զոր նկարագրէ Սիւ 'ի վիպասանութեան իւրում, եթէ մաղձացաւն զոր նկարագրէ պատմութիւն:

Տակաւին չասացաք զամենայն: Մինչդեռ զԱստուծոյ խօսէր հայրապետն առ օրհասականն, բազումք 'ի նոցանէ չև մտեալ 'ի յաւիտենականութիւնն, յետս կոյս դարձուցանէին զհայեցուածս իւրեանց: Հարք անչնչացեալք, մարք օրհասականք, յանձին գանձեալ զջերմութիւն սիրոյն 'ի ցուրտ մահուան, խօսէին առ նա զորբացելոց որդւոց իւրեանց մնացելոց առանց ուրուք ապաւինի 'ի լքեալ խանձարուրսն: Յայս բան խռովեցան աղիք հայրապետին, բողբոջեցաւ 'ի սրտի նորա մեծ իմն և քրիստոնէական խորհուրդ. տարածէ զբազուկս իւր առ անկողնովք մահու մխիթարելոց ծնողաց, և յանուն քրիստոնէութեան հայրն հասարակաց ամենայն որբացելոց գրէ զնոսա յիւր որդիս: Ի հիւանդանոցի անդ, 'ի միջի կոտորածի ախտին, 'ի դաշտ անդր պատերազմի աստուածպաշտութեան հաստատեցաւ գործ փրկութեան որբացելոցն 'ի մաղձացաւէ. այն՝ որ 'ի ժամուն յորում գրեմք զտողքս, առնու զկատարումն ոչ ինչ դրժեալ խոստմանն: Երկրորդս Վինկենտ Պաւլայեցի աներկևանս արար զմարմն հասեալս յափն գերեզմանին, տուեալ տառապելոց որբոց նոցա 'ի մայր զսէրն քրիստոնէական. «Սպառեսցին զօրութիւնք իմ, ասէր, այլ ոչ շիջցի նախանձ իմ և արութիւն»:

Ահաւասիկ այսպիսի էր քրիստոնէութիւն յաւուրս մաղձացաւին, ահա զայս գործեցին երիցունք: Եւ այսպէս 'ի ժամէ անտի սկիզբն էառ բարենշան ճիգն այն 'ի նպաստ ուղղափառութեան. յետ այնորիկ արգելաւ և ընդհատեցաւ միայն, որպէս մեքս յուսամք, յանխոհեմութենէ ոմանց և 'ի չարութենէ ախտից այլոց՝ յորոց 'ի թարգման և 'ի թիկունս յարեաւ Սիւ: Պարտ էր նմա արկանել առագաստ 'ի վերայ այսր մասին մաղձացաւի, որ պատիւ մեծ ածէր մարդկութեանս, և մերկանալ զհակառակն, և զոր ինչ սոսկալին էր յայն աղէտս կուտակել ճղճիմ մանրագրութեամբ և այնպիսի երևակայութեամբ, որ 'ի բնէ յօժարեալ է 'ի թատերգութիւն: Խորհեցաւ

եթէ գեղեցիկ և ազնուական իմն իցէ վատահամբաւ առնել զերիցունսն, զորոց ասէ մեզ պատմութիւն եթէ զտունս իւրեանց եւտուն 'ի հիւրանոց և զանձինս 'ի սպասաւորս ախտաժետաց, ներող եղեն, աղօթս մատուցին, ձեռն եւտուն և մխիթարեցին զհիւանդս, և յորդեգիրս առին զորբացեալսն : Այլ ուրախութիւն անձին համարեցաւ յանդիման առնել զնոսա իբրու աղմկայարոյցս, որ խռովայոյզ շաղակրատանօքն իւրեանց գրգռիցեն զժողովուրդն 'ի յուսահատութիւն և 'ի սպանութիւն. և իբրու չորթիչս կտակաց և արծաթասէրս դառնացուցանիցեն զհոգեվարսն հարտեայ սնոտի շաղփաղփանօք և ափիոնիւ, որպէս զի մտցեն 'ի ժառանգութիւն նոցա, և իբրու վատասիրտս փախչիցին 'ի տեսլենէ մաղձացաւաց. որպէս նենգաւորս ընթանայցեն ընդ հիւանդանոցս, ոչ 'ի խնամել զհիւանդս և օգնական լինել աղքատաց, այլ 'ի տեսանել Սօզ Նոմբոնս յանդգունս և անամօթ մերկալանջս, և խափան արկանել զայնպիսիս օրինաւոր տնարարութեան ուստերաց և դստերաց ճոխաց, զորս անժառանգել կամէին : Ահա Սիւ այսպիսի տայ կերպարանս քրիստոնէութեան, երիցանց, և ամենեցուն՝ որ զամ մի ազնուախօհ եղեն մտօք 'ի ժամանակս մաղձացաւին. կամեցաւ յանդիման առնել զամօթալի և զսոսկալի ախտս մարդկութեան, զերկիւղ, զվատութիւն, ըզցանկութիւն, զատելութիւն, զնենգութիւն, զարիւնաշաղախն ձեռօք զկատաղութիւն, զանկարեկիր բարս և զանզգամ անբանութիւն, զանասնային և զյիմար անառակութիւն. փակեաց զաչսն զի մի տեսցէ զարութիւն, զգթութիւն զառատատուրն ձեռօք, զդիւցազնական իմն զանձին մոռացութիւն և զամենայն առաքինութիւնս գթոյ և ներողամտութե : Այլ կարի իսկ քաջ. պատուհասեցաւ և ըստ տեսութեան արուեստի բարոյական պատժոյն, որով խցաւ մտաց նորա աղբիւր հիանալի գեղեցկութեց ըստ մատենագրութեան մասին : Չիք հնար. հրաշալի հանդէս անձնանուէր և ազնուամիտ քաջութեան, որով յայտնի լինի 'ի բնութեան մերում շունչ արարչագործին Աստուծոյ, առաւել ևս ջեռուցանէ զսիրտ մարդոյ, քան թէ ճշգրտատիպ նկարագրութիւն դիական նեխելոյ, կամ տեսարանաց խողխողման : Սիրտ առաւել շարժի յայնմանէ՝ որ ամբառնայ զնա 'ի վեր առ Աստուած, քան թէ յայնմանէ որ նուաստացուցանէ մինչև յանբան և մինչև յանկենդան բնութիւն :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏԱԿԱՆ

Թէ ինչպէս բոլորաձև շինուած մը աւելի աժան կ'ըլլայ քան զքառակուսին, և ինչպէս քառակուսին աւելի աժան քան զքառանկիւնին՝ :

Ասկէ առաջ Բազմավէպիս Մարտ ամսուն մէջ (երես 91) Կոստանդնուպօլսոյ անձրևաչափին տակը ծանօթութեան մէջ ջրշեղջ մը տանըմ շինելու համար ըսեր էինք, թէ բոլորաձևը աւելի աժան կ'ըլլայ քան զքառակուսին, և քառակուսին աւելի աժան քան զքառանկիւնին : Աս խրատս տեղի տալով ոմանց տարակուսելու՝ թէ արդեօք սխալմամբ, կամ թէ վեր 'ի վերոյ հայեցուածով մը այսպէս առաջարկեցինք. զի ինչպէս կ'ըլլայ, կ'ըսեն, որ գործածուած նիւթերը մի և նոյն ըլլան, և միայն ձևոյն պատճառով աժան կամ սուղ ըլլայ շինուածք մը. աս բանս քիչ մը խելքի դէմ գալով, լուծմունքը խնդրեր էին :

Բայց ան տարակուսող անձին մաս-

1 Քառակուսի կ'ըսենք, երբոր չորս անկիւնը և չորս կողմը հաւասար են միմեանց. իսկ քառանկիւնը՝ չորս անկիւնը մէկմէկու հաւասար, բայց չորս կողմը միմեանց հաւասար չեն :